

ÇEÇNÂME

(چچ نامہ)

Hindistan'ın
Sind bölgesi tarihiyle ilgili
müellifi meçhul bir eser.

Adını İslâm fethi öncesi Sind'de hüküm süren Çeç hânedanından almıştır. Çeçnâme'nin III. (IX.) yüzyılda telif edilen Arapça orijinali günümüze gelmemiştir. Ali b. Hâmid b. Ebû Bekir el-Küfî, eseri 613'te (1216) bir mukaddime ve hâtime ekleyerek Farsça'ya çevirmiş ve Sind hâkimi Nâsirüddin Kabâce'nin veziri Aynülmülk Fahreddin el-Eş'arî'ye sunmuştur. Zamanımıza intikal eden bu Farsça tercüme daha sonra *Fetiĥnâme*, *Târîĥ-i Hind*, *Fetiĥnâme-i Sind*, *Minhâcü'd-dîn ve'l-mülk*, *Minhâcü'l-mesâlik*, *Târîĥ-i Sind*, *Târîĥ-i Kâsımî* adlarıyla da anılmıştır. Eserde Sind'in İslâm fetihlerinden önceki tarihiyle VII. yüzyılda gerçekleştirilen İslâm akınları hakkında bilgi verilmektedir. Burada, Ernevî Halifesi I. Velîd tarafından 711'de Sind'in fethine memur edilen Muhammed b. Kâsım es-Sekafî'nin ülkedeki savaşları ve fetihleri çok geniş bir şekilde yer almaktadır.

Çeçnâme'de biri Sind, diğeri klasik Arap tarihçiliği olmak üzere iki ayrı tarihçilik geleneğine yer verilmiştir. Eserin Sind'in fetihten önceki tarihiyle ilgili bölümü, Arapça malzeme ile zenginleştirilmiş müstakil bir kitap gibidir. Müellif İslâmî dönemle ilgili bölümü yazarken muhtemelen Belâzürî, Ya'kübî ve İbn Cerîr et-Taberî gibi Arap tarihçilerin eserlerinden istifade etmiştir. Ayrıca Medâin'in *Kitâbü Şağri'l-Hind*, *Kitâbü 'Ummâli'l-Hind*, *Kitâbü Fetĥi Mekrân*, *Kitâbü Aĥbârî Şaĥîf*, *Kitâbü Fütûĥi'l-Hind ve's-Sind* gibi kaybolmuş eserlerinden faydalanmıştır. Çeçnâme, Sind tarihi için birinci elden kaynak olduğu gibi Medâin'in zamanımıza intikal etmeyen eserlerindeki bilgilerle nakletmesi bakımından da önemlidir.

Çeçnâme'nin önce Elliot ve Dowson tarafından yapılan özet halinde İngilizce çevirisi, *The History of India as Told by its Historians* (London 1867) adlı eserin I. cildi içinde yayımlanmış (s. 131-211), tamamı ise daha sonra Mirza Kalichbeg Fredunbeg tarafından *The Chach Nama, an Ancient History of Sind Giving the Hindu Period down to Arab Conquest* adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir (Karaçi 1900). Ömer b. Muhammed Dâûd-

potâ Çeçnâme'nin Farsça metnini *Fetiĥ-nâme-i Sind* (*Chach-nâmah*) adıyla yayımlamıştır (Haydarâbâd 1358/1939). Kitabı ayrıca A. Rezvî Urduca'ya (Haydarâbâd-Sind 1963), Maĥdûm Emîr Ahmed ile Nebî Bahş Han Baloç da *Fetiĥnâme-i Sind* adıyla Sindce'ye (Hayradâbâd-Sind 1966) çevirmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Storey, *Persian Literature*, I, 650-651; 1/2, s. 1323; N. A. Baloch, "Fateh Nama and its Source", *Proceedings of the Pakistan History Conference*, sy. 5, Karachi 1955, s. 79-82; I. H. Qureshi, *The Muslim Community of the Indo-Pakistan Subcontinent*, The Hague 1962, s. 37 vd.; M. A. Khan, *Some Important Persian Prose Writings of the Thirteenth Century*, A. D. in India, Aligarh 1970, s. 136-143; Safâ, *Edebiyyât*, III/2, s. 1166-1167; Y. Friedmann, "A Contribution to the Early History of Islam in India", *Studies in Memory of Gaston Wiet* (nşr. M. Rosén-Ayalon), Jerusalem 1977, s. 309-333; a.m.f., "The Origins and Significance of the Chach-nâma", *Islam in Asia*, Oxford 1984, I, 23-37; a.m.f., "Çaç-Nâma", *El² Suppl.* (İng.), s. 162-163; P. Hardy, "Is the Chach-Nâma intelligible to the Historian as Political Theory?", *Sind Through the Centuries* (nşr. H. Khuhro), Karachi 1981, s. 111-117; F. Gabrieli, "Muhammad İbn Qâsim ath-Thaqaĥî and the Arab Conquest of Sind", *East and West*, XV, Roma 1964-65, s. 281-295; D. N. MacLean, "Çaç-nâma", *Elr.*, IV, 605-606.

TAHSİN YAZICI

ÇEH

Osmanlı kaynaklarında,
bugünkü Çekoslovakya'nın Bohemya,
Moravya ve özellikle Slovakya
kesiminde yaşayan halkı ifade eden
ve Çih şeklinde de geçen ad
(bk. ÇEKOSLOVAKYA).

ÇEHÂR DARB

(bk. ÇÂRDARB).

ÇEHÂR MAKÂLE

(چهار مقاله)

Nizâmî-i Arzûî'nin
(ö. 552/1157'den sonra)
bir hükümdar için gerekli olan
kâtip, şair, müneccim
ve tabip gibi dört memurun
mesleğinden bahseden eseri.

Asıl adı *Mecma'u'n-nevâdir* olan eser dört bölümden (makale) meydana geldiği için *Çehâr Maĥâle* adıyla tanınmıştır. Müellif önsözden sonra sırasıyla kâtiplik, şairlik, müneccimlik (astroloji) ve tıp meslekleri hakkında bilgi verir. Her mes-

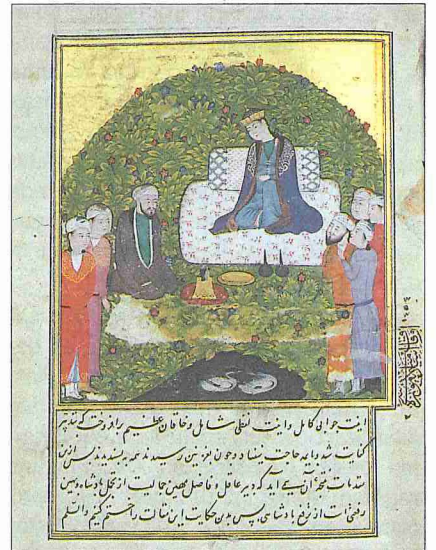
leğin en seçkin ve tanınmış mensuplarıyla veya bu mesleklerle ilgili bir hikâye anlatır. Eserde anlatılan hikâyelerin sayısı kırkı bulur.

Müellif önsözde, *Çehâr Maĥâle*'yi Gurular'dan Ebû'l-Hasan Hüsâmeddin adlı bir şehzade için yazdığını belirttiğinden sonra varlıkları, var olmalarını başkasına (Tanrı'ya) borçlu olanlarla borçlu olmayan (Tanrı) olmak üzere ikiye ayırır ve kâinatın yaratılmasını anlatır.

Birinci makalede kâtiplik ve nitelikleri yer alır. Kâtibin bütün edebiyat sanatlarını ve döneminin geçerli bütün ilimlerini bilmesi, ünlü kâtiplerin yazıları hakkında bilgi sahibi olması gerektiği ifade edildikten sonra İskâfî ve İsmâil b. Abbâd er-Râzî gibi ünlü kâtiplerin başından geçenlerle ilgili hikâyeler anlatılır.

İkinci makalede önce şiir ve şairlikle ilgili bilgiler verildikten sonra şiirin insanlar üzerindeki etkisi, özellikle hükümdarların adlarının zaman içinde unutulmamasını sağlama konusundaki önemi belirtilir. Örnek olarak da Ahmed b. Abdullah-ı Hucestânî'nin Hanzale-i Bâdgîsî'nin iki beytinin etkisiyle nasıl seyislikten kurtulup ünlü bir kişi olduğu, Sâmanoğulları hükümdarlarının adlarının ise Rüdekî, Ebû'l-Abbâs er-Rebinçenî ve Ebû'l-Mesel-i Buhârî gibi şairler sayesinde yaşadığı anlatılır. Bu arada Rüdekî, Ferruhî-i Sîstânî, Firdevsî, Selçuklular'dan Alparslan'ın şiire tutkusu olan

Çehâr Maĥâle'den minyatürlü bir sayfa (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. 1954, vr. 17*)

oğlu Doğanşah'ın etrafında bulunan şair Emîr Abdullah-ı Karşî ve Ebû Bekr-i Ezrakî ve Hakîkî'den bahsedilir.

Üçüncü makale astrolojiye ayrılmıştır. Öteki bölümlerde olduğu gibi burada da Bîrûnî'nin *Kitâbü't-Tefhîm fî evâ'li şinâ'ati't-tencîm* adlı eserinden faydalanılarak bu ilme dair bilgi verilmiştir. Kindî ve Bîrûnî'nin olayları önceden haber vermeleri, Ömer Hayyâm'ın da ölümünden önce ve öldükten sonra bahar rüzgârlarının mezarı üzerine çiçek saçmalarını istemesi ve onun bu isteğinin öldükten sonra gerçekleşmesi anlatılmıştır.

Dördüncü makalede tıp ilminin tarifi yapıldıktan sonra tabiplerin nitelikleri ve ünlü tabiplerle ilgili olaylar anlatılır. Tabibin, çoğu eski Grek'ten gelen tıp kitaplarından haberdar olması yanında sağlam bir dinî inancının da bulunması gerektiği ifade edilir. Ünlü Süryânî tabip Buhtîşu'un Me'mûn'un ishal olan yakınlarından birini, Ebû Bekir er-Râzî'nin Sâmanîler'den Mansûr b. Nûh'un çabalarını, İbn Sînâ'nın bir aşk hastasını elini nabzına koymak suretiyle nasıl iyileştirdiği anlatılır.

Çehâr Makâle, İslâmî dönem İran şiiri ve ilim hayatı hakkında yazılan eserler arasında günümüze kadar gelenlerin en önemlisidir. Özellikle İran'ın ünlü şairi Firdevsî ve Ömer Hayyâm hakkındaki bazı bilgileri bu esere borçluyuz. Bu niteliğiyle eser aynı zamanda İran edebiyatının en eski tezkirelerinden biri sayılır. Ancak eserde, Nizâmî-i Arûzî'nin bizzat yaşadığı olaylar hakkında verdiği bilgiler de dahil bazı tarih yanlışlıklarına rastlanılır. Mesleklerin tanıtımında

oldukça ağdalı bir dil kullanıldığı halde hikâyelerde daha sade bir ifadeye yer verilir. Nizâmî'nin bu eserini Avfî *Lübâbü'l-elbâb*, İbn İsfendiyâr *Târîh-i Sîstân*, Hamdullah Müstevfî *Târîh-i Güzîde*, Abdurrahman Câmî *Silsiletü'z-zehab*, Gaffârî *Nigârîstân*, Kâtib Çelebi *Keşfü'z-zunûn* adlı eserlerinde zikretmişlerdir.

Çehâr Makâle'nin şimdilik bilinen yirmi sekiz yazma nüshası arasında en eskisi Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki nüsha olup (nr. 1954), 835'te (1431) istinsah edilmiştir. *Çehâr Makâle*'nin ilk ilmî neşri İranlı bilgin Muhammed Kazvîni tarafından yapılmıştır (London 1910, GMS, XI; Berlin 1345/1927); son olarak da M. Muin birtakım düzeltme ve açıklamalarla birlikte eserin yeni bir baskısını yapmıştır (Tahran 1334 hş.; diğer baskıları için bk. Hânâbâ, I, 1127).

Tercümelere. *Çehâr Makâle* E. G. Browne tarafından daha önceki baskılardan faydalanılmak suretiyle ilk defa İngilizce'ye çevrilmiştir ("Chahâr Maqâla [For Discourses]", *JRAS*, XXXI, Temmuz ve Kasım 1899, s. 613-663, 757-845; bu tercüme sonradan aynı tarihte ayrı olarak da bastırılmıştır [Hertford 1899]). Ancak E. G. Browne, sonradan Muhammed Kazvîni tarafından yayımlanan metinden faydalanarak tercümesini gözden geçirip *Revised Translation of the Chahâr Maqâla* (Four Discourses) of Nizâmî-i Arûzî of Samarqand, adıyla yeniden bastırmıştır (London 1921). *Çehâr Makâle*'yi Ahmed Hasan Sevânî Urduca'ya (Delhi, ts.), Abdülvehhâb Azzâm ve Yahyâ el-Haşşâb Arapça'ya (Kahire 1368/1940), S. I. Baevskii ve A. N. Vorozheikina Rusça'

ya (Moskova 1963), Isabelle de Gastines Fransızca'ya (Paris 1968), Vercellin İtalyanca'ya ("Le Çahâr Maqâlê di Nezâmi 'Aruzî", *Studi Iranica*, Roma 1977, s. 111-171), Muhammed b. Tâvîr Farsça metniyle birlikte Arapça'ya (Rabat 1403/1982) çevirmiştir. Eserin sadece tıpla ilgili olan bölümünün de Abdülbaki Gölpınarlı *Tip İlmî ve Meşhur Hekimlerin Mahareti* adı ile Türkçe'ye tercüme etmiştir (İstanbul 1936).

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed Kazvîni), London 1910, nâşirin girişi; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşahâ*, Tahran 1295/1878, I, 635; Browne, *LHP*, II, bk. İndeks; Safâ, *Edebiyyât*, II, 961-963; a.m.f., *Genc-i Sûhân*, I, 81; Rypka, *HIL*, s. 221, 427; Münzevî, *Fihrist*, I, 658; Bahâr, *Sebk-i Şinâsî yâ Târîh-i Tejavvür-i Neşri Fârsî*, Tahran 1349 hş., II, 293-318; Hânâbâ, *Fihrist*, I, 1127; Yakup Şafak [Hapakaz], *Çehâr Makale Dil ve Uslup* (lisans tezi, 1985), AÜ DTCF Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü; Muhammed Hansârî, "Çend Nükte der Bâre-i Çehâr Makâle-i Nizâmî-i 'Arûzî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât u 'Ulâm-i İnsânî*, XXI/1, Tahran 1354, s. 120-128; H. Massé, "Nizâmî Arûzî", *IA*, IX, 328; *DMF*, I, 811; Çölâm — Hoşayn Yüsofi, "Çahâr Maqâla", *EI*, IV, 621-623.

YAKUP ŞAFAK

ÇEHÂRDEH MA'SÛM-i PÂK

(bk. ÇÂRDEH MA'SÛM-i PÂK).

ÇEHÂRYÂR

(چهاریار)

Hz. Peygamber'den sonra halifelik görevini üstlenen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali için özellikle Sünnî müslümanlar tarafından kullanılan bir tabir

(bk. HULEFÂ-yi RÂŞİDİN).

ÇEHÂRYEK

(bk. ÇEYREK).

ÇEHİZ

(bk. ÇEYİZ).

ÇEHRİN SEFERİ

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1678'de gerçekleştirdiği ve Çehrin Kalesi'nin alınmasıyla sonuçlanan sefer.

XVII. yüzyıl başlarından beri kuzeyde gittikçe büyümekte olan Rus tehlikesine karşı Osmanlılar Ukrayna Kazak hatman*ları arasındaki mücadelelerden fay-

Çehâr Makâle'nin Sultan Baysungur Bahadır Han'ın kütüphanesi için istinsah edilen nüshasının unvan sayfası ile ilk sayfası (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. 1954)